ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDA INGLIZCHA O'ZLASHMALARNING SEMANTIK VA STRUKTUR TAHLILI

Aminbayev Sanjarbek
Tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamonaviy o'zbek tilida qo'llanayotgan inglizcha o'zlashmalarning semantik va struktur xususiyatlari tahlil qilinadi. O'zlashma birliklarning ma'no jihatdan moslashuvi, leksik-semantik o'zgarishlari, so'z yasalishidagi ishtiroki hamda o'zbek tilining grammatik tizimiga integratsiyalashuvi yoritiladi. Shuningdek, inglizcha o'zlashmalarning o'zbek tilidagi muqobillari va terminologik me'yorlash masalalariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: inglizcha o'zlashma, semantik tahlil, struktur tahlil, leksik-semantik moslashuv, morfologik integratsiya, terminologiya, o'zbek tili.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda tillararo leksik aloqalar va o'zlashma so'zlarning yangi til muhitiga moslashuvi muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tilning lug'at tarkibi doimiy ravishda yangilanib boradi va bu jarayonda boshqa tillardan kirib kelayotgan birliklar muayyan o'rin egallaydi.

Ingliz tilining xalqaro ilm-fan, iqtisodiyot, texnologiya va ommaviy kommunikatsiyadagi ta'siri o'zbek tilida ham yangi leksik birliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur birliklar o'zbek tiliga kirib kelgach, turli darajadagi lingvistik o'zgarishlarga uchraydi.

O'zlashma so'zlarni semantik va struktur jihatdan o'rganish ularning ma'no xususiyatlari, grammatik shakllanishi va nutqiy vazifalarini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, inglizcha o'zlashmalarning o'zbek tilida qanday shakllarda qo'llanayotgani va qaysi grammatik vositalar orqali yangi birliklar hosil qilayotgani alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Inglizcha o'zlashmalarning semantik xususiyatlari, avvalo, ularning yangi til muhitida qanday ma'noda qo'llanishi bilan belgilanadi. O'zlashma birlik o'zining dastlabki ma'nosini saqlab qolishi, muayyan ma'nosi bilan o'zlashishi yoki qo'llanish jarayonida yangi semantik xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin.

Masalan, ingliz tilidagi blogger so'zi o'zbek tilida "bloger" shaklida qo'llanib, internetda blog yurituvchi yoki raqamli platformalar uchun material tayyorlovchi shaxsni anglatadi. Ushbu birlik o'zining asosiy ma'nosini saqlagan holda o'zlashgan.

Ingliz tilidagi content so'zi esa o'zbek tilida "kontent" shaklida, asosan, raqamli axborot materiallari ma'nosida ishlatiladi. Ingliz tilida ushbu so'z turli kontekstlarda kengroq ma'nolarga ega bo'lsa, o'zbek tilidagi media va internet nutqida uning muayyan terminologik ma'nosi faol qo'llanadi. Bu holat semantik ixtisoslashuvga misol bo'la oladi.

Shuningdek, startup so'zining "startap" shaklida qo'llanishi zamonaviy tadbirkorlik va innovatsion faoliyat bilan bog'liq tushunchani ifodalaydi. Ushbu birlik ayrim nutqiy vaziyatlarda yangi tashkil etilgan kompaniya, ayrim hollarda esa innovatsion biznes loyihasi ma'nosida ishlatilishi mumkin.

Inglizcha o'zlashmalarning struktur xususiyatlari ularning o'zbek tilining morfologik va sintaktik tizimiga moslashuvida yaqqol namoyon bo'ladi. Bunday moslashuvda o'zbek tilining agglutinativ xususiyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, quyidagi birliklarni ko'rib chiqish mumkin:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Bloger + lar = blogerlar – ko‘plik ma’nosini ifodalaydi.

Startap + chi = startapchi – startap faoliyati bilan shug‘ullanuvchi shaxsni bildiruvchi yasalma birlik.

Kontent + ni = kontentni – tushum kelishigi shakli.

Post + lar = postlar – ko‘plik shakli.

Bloger + lik = blogerlik – faoliyat yoki kasbiy holatni bildiruvchi yasalma birlik.

Mazkur misollarda inglizcha kelib chiqishga ega asoslar o‘zbek tilining grammatik va so‘z yasovchi qo‘shimchalari bilan birikmoqda. Bu esa o‘zlashma birliklarning til tizimiga moslashish imkoniyatini ko‘rsatadi.

Struktur moslashuv faqat morfologik daraja bilan cheklanmaydi. Inglizcha birliklar o‘zbekcha so‘zlar bilan birikib, murakkab terminologik tuzilmalarni ham hosil qiladi. Jumladan, “raqamli marketing”, “onlayn ta’lim”, “startap loyihasi”, “kontent yaratish” va “blogerlik faoliyati” kabi birikmalar bunga misoldir.

Bunday birikmalarda inglizcha o‘zlashmalar o‘zbek tilining sintaktik qonuniyatlari asosida qo‘llanadi. Natijada yangi tushunchalarni ifodalovchi, mazmunan yaxlit terminologik birliklar shakllanadi.

Inglizcha o‘zlashmalarni struktur jihatdan o‘rganishda ularning grafik shakllari ham muhimdir. Ayrim birliklar ingliz tilidagi asl yozilishini saqlashi mumkin, boshqalari esa o‘zbek tilining yozuv va talaffuz xususiyatlariga moslashtiriladi. Masalan, online – onlayn, blogger – bloger, freelance – frilans shakllari bunday moslashuvni ko‘rsatadi.

O‘zlashmalarning semantik va struktur moslashuvi o‘zaro bog‘liq jarayonlardir. So‘z o‘zbek tilida faol qo‘llanib, grammatik qo‘shimchalarni qabul qilishi bilan birga, uning ma’no doirasi ham muayyan kommunikativ ehtiyojlarga mos ravishda rivojlanishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, inglizcha o‘zlashmalarning o‘zbek tilidagi muqobillarini aniqlash va ularning uslubiy qo‘llanishini o‘rganish muhim hisoblanadi. Masalan, “onlayn ta’lim” va “masofaviy ta’lim” birikmalari ayrim kontekstlarda yaqin ma’noda ishlatilsa-da, ular har doim to‘liq sinonim emas. Onlayn ta’lim internetga ulanishni nazarda tutadi, masofaviy ta’lim esa internetdan tashqari boshqa vositalar orqali ham tashkil etilishi mumkin.

Shuningdek, “kontent” so‘zini barcha holatlarda “mazmun” so‘zi bilan almashtirish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Chunki “kontent” raqamli kommunikatsiyada muayyan axborot mahsulotlari majmuasini ham anglatadi. Bu esa o‘zlashma birliklarning semantik xususiyatlarini hisobga olgan holda terminologik muqobillarni tanlash zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Zamonaviy o‘zbek tilida inglizcha o‘zlashmalar semantik va struktur jihatdan turli o‘zgarishlarga uchrab, tilning lug‘aviy va grammatik tizimiga moslashmoqda. Ularning ayrimlari dastlabki ma’nosini saqlagan holda qo‘llansa, boshqalari muayyan terminologik ma’noda ixtisoslashadi.

Struktur jihatdan inglizcha o‘zlashmalar o‘zbek tilining grammatik qo‘shimchalarini qabul qilishi, yangi so‘zlar yasashda ishtirok etishi va turli sintaktik birikmalar tarkibida qo‘llanishi bilan ajralib turadi.

Inglizcha o‘zlashmalarning semantik va struktur xususiyatlarini tizimli o‘rganish zamonaviy o‘zbek tili leksikasidagi o‘zgarishlarni aniqlash, terminologik izchillikni ta’minlash hamda adabiy til me’yorlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. – New York: Linguistic Circle of New York, 1953.
2. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing // Language. – 1950. – Vol. 26, № 2. – P. 210–231.
3. Haspelmath M., Tadmor U. (eds.). Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook. – Berlin: De Gruyter Mouton, 2009.
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.